

The Caliphate

UK, 2016, Pelican Books, XXIX + 412 Sayfa,

ISBN: 978-0-141-98140-6

Hugh Kennedy¹

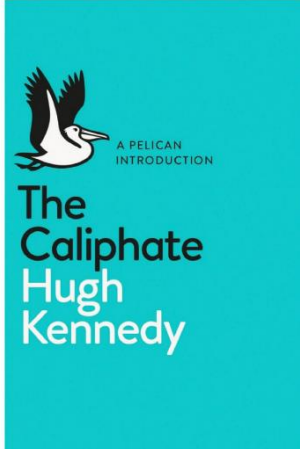
ÖZNUR ÖZDEMİR

Arş.Gör.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı
oznurozdemir@sakarya.edu.tr | orcid.org/0000-0003-2379-538X

Geliş Tarihi / Received: 10.07.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 24.10.2019

Atıf / Cite as

Özdemir, Öznur. "The Caliphate". *İstem*, 17/34 (2019): 657-661.
<https://doi.org/10.31591/istem.589722>

Pelican yayınlarının tarih, sosyoloji ve politika gibi çeşitli alanlarda yayımlanmış olduğu dizilerin bir parçası olan kitap, yazarın ifadesi ile hilâfetin ne olduğu, kelime anlamı, tarihi bir değer olması veya günümüzde de kullanılıp kullanılmayacağı gibi soruları yanıtlamak üzere kaleme alınmıştır (s. xi). Bibliyografya içermemesi ve bölümlerde dipnota çok fazla başvurulmamış olması sebebiyle akademik üsluptan bir nebze uzak olarak tanımlanabilir. Fakat bu eser, yazarın şimdiye kadar yapmış olduğu çalışmalardan hilâfet hakkında çıkarımlarını yansıtarak bu kavram üzerine genel bir çerçeveyi basit bir dille çizmeyi hedeflemiştir. On bir bölümden oluşan eserde ilk hali-

¹ 1947 yılında doğmuş olan Hugh Kennedy, dünyanın birçok ülkesinde bulunarak İslâm Tarihi üzerine önemli çalışmalar yapmış İngiliz bir akademisyendir. Halen University of London SOAS'ta görev yapmaktadır. *The Early Abbasid Caliphate; a Political History* (1981), *The Prophet and the Age of the Caliphates, 600-1050* (1986), *When Baghdad Ruled the Muslim World: The Rise and Fall of Islam's Greatest Dynasty* (2005), *The Great Arab Conquests* (2007) gibi önemli eserleri bulunmaktadır.

felerden başlayarak 21. yüzyıla kadar olan zaman dilimi kapsanmaya çalışılmıştır. Aynı konuda ve benzer şekilde daha önce yazılmış olan *The Caliphate* adlı eserin² bu çalışmaya örneklik teşkil ettiği açıktır.

Giriş bölümünün hemen ardından verilen iki haritadan ilkinde Milâdî 750 yılında İslâm halifeliği gösterilmiş, ikinci haritada ise 10. y.y.'dan 12. y.y.'a kadar Güneybatı Avrupa ve Kuzeybatı Afrika'daki hilâfet toprakları gösterilmiştir (s. xxvi-xxix). İlk bölümde hilâfet kavramını Kur'an-ı Kerim'de sunulan şekli ve İslâm devletlerinde benimsendiği haliyle ele alan bir anlatım bulunmaktadır. Yazarın burada işaret etmek istediği en önemli husus halifenin vekil mi yoksa halef mi olduğu meselesidir (s. 9-10). Bu hususta vurguladığı en önemli tartışma konusu ise halifenin Allah'ın vekili sıfatıyla kazandığı ilahi mevkidir. Yazar Crone ve Hinds'in kitabı olan *God's Caliph*'i önemli bir eser olarak zikretmiş ve onların bu konudaki görüşlerine önemle işaret etmiştir³. İkinci bölümde ise Muâviye'nin halifeliği konusundaki görüşleri dikkat çekicidir. Gayr-i müslim kaynaklarda onun başına bir taç takmaması, halka yakın oluşu gibi dönemin diğer liderlerinden farkına temas eden pasajları alıntılanarak vermiştir. Bununla birlikte onun başarılı bir halife oluşu, güçlü ve etkili karakteri gibi yönlerine de işaret ettiği görülmektedir (s. 53-54). Yazar bu bölümde ayrıca dikkat çekici olarak, Hz. Hüseyin'in şehadetini anlatmış ve günümüz İran'ında karşılaştığı birtakım ritüellere işaret etmiş, böylece kitabın kronolojik akışı içinde ilk kez farklı bir üsluba yer vermiştir (s.56). Yazarın anlatımında Muhtâr es-Sekaffî'nin başlatmış olduğu isyan Emevî hilâfetine karşı Zübeyrî hilâfet savaşında dengeleri değiştiren bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple yazarın Muhtâr'ın hareketine eserinde kısa da olsa önemli bir yer ayırdığı görülmektedir (s.60-64). İkinci bölümü sonlandırırken Emevîlerin Abbâsî halifelerine ve daha sonra gelenlere nazaran neden saray hayatını benimsemeyip daha sade şartları tercih ettiklerini de yorumlamaya çalışmıştır. Bu konuda onların bedevi hayat tarzından kopmak istememeleri, halk tarafından kabul görmeyecek yaşantı tarzlarını gizleme ihtiyacı gibi farklı yorumlara yer verilmesi dikkat çekicidir (s.78-79).

Üçüncü bölümden itibaren üç bölüm boyunca Abbâsî Hilâfeti konu edin-

² Yazar 1927 yılında Sir Thomas Arnold tarafından kaleme alınan bu eseri referans göstererek benzerliğe dikkat çekmiştir. Ancak yine de aralarında neredeyse bir asır zaman olan bu iki eserin üslubunun farklı olduğunu belirtmek gerekir. Arnold kitabı Doğu dünyası ile Batı dünyasını karşılaştırarak başlarken, Kennedy böyle bir karşılaştırmaya en azından kitabın başında lüzum görmemiştir. Aynı konuyu benzer şekilde ele alan iki eserdeki bu belirgin farkta oryantalistlerin bir asır içinde değişen metodolojilerinin etkili olduğu belirtilmelidir.

³ Kennedy bu iki yazarın İslâm tarihine oryantalistik yaklaşımlarının herhangi bir eleştirisini yapmamıştır. Ancak bu iki yazarın 1950'lerden sonra batıdaki akademik yaklaşımda farklı ve marjinal tutumları ile dikkat çektiklerini belirtmek gerekir. Kennedy'nin bu tutumunda Martin Hinds'in Cambridge Üniversitesi'nde doktora eğitimi sırasında danışmalığını yaptığını göz ardı etmemek gerekir. Kennedy, herhangi bir noktaya dikkat çekmeksizin onların bu eserlerinde hilâfet kavramının başından beri Allah'ın vekili anlamını taşıdığını, bu kavrama vâris manasının 9. y.y.'daki ulema tarafından verildiğini ifade eder. Patricia Crone - Martin Hinds, *God's Caliph, Religious Authority in the First Century of Islam* (Cambridge: CUP, 1986), 111-112. Bu kitabın tanıtım yazısı için bk. Ahmet Turan Yüksel, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1994): 227-233.

miştir. Bu kısımda en başta Abbâsî ihtilâli hakkında önemli hususlara, özellikle ihtilal süresince yürütülen gizliliğe ve ihtilalin yürütülüşü konusunda bugün dahi açıklanamayan belirsizliklere dikkat çekmektedir. Ancak Ali evladı ile Abbâsîler arasında ortaya çıkan halife seçimi tartışmaları konusunu hızlı geçtiği görülmektedir. Oysa yazarın buradan hilâfet ile ilgili bir yorumlamaya gitmesi ve bu konuda bir tartışma sunması beklenirdi. Buna karşın detay sayılabilecek başka bir konuda, örneğin Halife Harun Reşid'in yaz aylarına denk gelen Hac ziyaretlerinde içeceğini soğutmak için getirilen buz hakkında geniş bilgilere yer vermiştir. Abbâsî Hilâfeti konusunda önemle vurguladığı başka bir husus ise sosyal ve siyasi değişiklikler sebebiyle hilâfet makamının gücünü kaybetmesidir. Yazar bu hususa dikkat çekmek için tarihi anlatım içinde birçok örnek olaya yer vermiştir. Bu örnekler genç yaşta başa gelen ve bu sebeple etrafındakiler tarafından yönlendirilen halifeler sebebiyle olduğu gibi (s.119), Büveyhîlerin kontrolü ele geçirmesiyle otoritesini kaybeden halifeler sebebiyle de (s. 175-186) gerçekleşmiştir. Yazar ayrıca Büveyhîlerin Şîi ve "sapkın" diye nitelendirdiği tutumuna karşın, Gaznelilerin Sünnî ideolojiyle Abbâsî Hilâfetini himaye edişini karşılaştırırken (s.190-191) yer yer İslâm dünyasını ikiye bölen bu iki mezhebin oluşum sürecini de ele almaktadır. Bununla birlikte Arap hilâfetindeki Fârisî ve Türkî etkiyi satır aralarında işlediği görülmektedir. Abbâsî Hilâfeti konusunda eleştirel bakış açısı sergilediği en önemli husus ise halifelerin giderek halktan uzaklaşmasıdır. Ona göre Abbâsî Devleti'nin başarısızlığının sebeplerinden biri de halifelerin bu şekilde İslâm ümmetinden kopmaları olmuştur (s.130-133). Yazarın Abbâsî sarayının desteklediği ilimler konusundaki yorumu da önemlidir. Abbâsî sarayında şiir, fen ve tarih yazımı gibi ilimlerin desteklendiğini; buna karşın dinî ilimlerin daha çok cami ve evlerde geliştiğini ifade etmektedir (s.161-162). Kitabın ana kısmını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz bu üç kapsamlı bölümün sonunda yazar 11. yüzyıldan başlayarak batı dünyasının haçlı seferleri dolayısıyla hilâfet kavramı ile tanıştığı ve bu kavramın batı dünyasına taşındığını, hatta Papa için de kullanıldığını ifade etmektedir (s.205). Böylece yazar, bu konuda verdiği örneklerle de hilâfet kavramı konusunu farklı bir mecraaya taşımış olur.

Abbâsî Hilâfetinin ele alındığı bu üç uzun bölümün ardından, yazar sırasıyla Fâtımî Hilâfetini, Endülüs'te kurulan hilâfetleri, Memlûk ve Osmanlı Hilâfetlerini ele almıştır. Yazar her bir bölümde tarihi olayları anlatmaktadır ancak bölümlerde hilâfet kavramını değerlendirdiği noktalar birbirinden farklıdır. Fâtımî hilâfetinde Sünnî ve Şîi hilâfet anlayışını karşılaştırırken, Endülüs'te kurulan Emevî hilâfetinde özellikle halifelerin geçmişte İslâm devletinin mutlak halifeleri olan atalarına dikkat çekmek üzere kullandıkları "halifelerin oğlu" sıfatını ve etkisini ele almıştır. Bu sıfatı kullanmalarındaki sebebin, anavatanları Abbâsîler tarafından ellerinden alınmış olan Suriyeli destekçilerini kendilerine bağlamak olduğu yorumunda bulunmaktadır (s.282). Diğer taraftan halifelerin kullandıkları sıfatların çoğunlukla onların hilâfet anlayışını yansıttığı görüşündedir ve bu konuda çeşitli örnekler vermiştir (s. 290). Onuncu bölümdeki "Memlûklerde ve Osmanlılarda Hilâfet" başlığının aksine yazarın Memlûk idaresi altında halifenin

varlığı hakkında oldukça özet bir anlatım yaptığı, buna karşın Osmanlı idaresi altındaki hilâfet makamını etraflıca ele aldığı görülmektedir. Osmanlıdaki hilâfet anlayışı konusunda önemle altını çizdiği nokta ise Osmanlıların bu makamı gerekli gördükleri yerde kullanmaları ve meşruiyetini ispatlamak için bir çabaya girdikleridir. Bu konuda verdiği bir örnek 1553'te Osmanlı veziri Lütfi Paşa'nın hilâfetin Sultanın hakkı olduğunu savunan bir risale yazmasıdır (s. 344). Yazar Lütfi Paşa'nın bu risaleyi "Hilâfetin Kureyşliliği"ni⁴ savunan alimlere bir cevap olarak hazırladığı görüşündedir. Bu bölümde yazarın II. Abdülhamit döneminde Panislamizm politikası sebebiyle hilâfetin önemli hale gelişi ve bu doğrultuda hicaz demiryolu yapımı gibi projeleri anlattığı kısımda bir hususu açık yüreklilikle dile getirmesi onun bakış açısını ortaya koyar niteliktedir. Yapımı sırasında buradaki bedevilerin geçim kaynaklarının ellerinden gidecek olması kaygısıyla İngiliz ajan Lawrence ile iş birliği yapıp demiryolunu yıkma çalışmalarına giriştiğini ifade etmiştir (s.349). Benzer tutumu kitabın son bölümü olan "Yirminci Yüzyıl ve Sonrasında Hilâfet" başlıklı bölümde de göze çarpar. 11 Eylül saldırıları ile gündeme getirilen "tüm dünyayı tehdit eden İslâmiyet" anlayışının ironik şekilde ve hilâfet ile bağlantılı olarak Bush ve Rumsfeld tarafından ifadelendirildiğini söylemiştir (s.370). Yazarın daha sonraki hilâfet değerlendirmeleri DAİŞ üzerinden devam etmiş, radikal bir halifelik ilan eden bu grubun kullandıkları semboller ve lider Ebû Bekir el-Bağdadî'nin söylemlerini analiz etmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak, bu kitap genel bir kitleye hitap etmek üzere yazıldığı için bölümlerde çoğunlukla detaya girilmemiş, hilâfetin kavramsal değeri ve halifenin konumu üzerinden genel tartışmalara değinilmiştir. Hatta yazar bu tartışmalarda kendi görüşünü dahi belirtmekten kaçınmış, yalnızca problemlere işaret etmekle yetinmiştir. Abbâsî Hilâfeti konusunun ise kitabın merkezine oturduğu açıktır ve uzun süren bu hilâfette dikkat çeken tüm yönleri değinilmeye çalışılmıştır. Yazar bu anlatımında kimi zaman kitabın ana temasından uzaklaşmış olsa da hilâfetin vücut bulduğu devlet mekanizmasını ve saray hayatını okuyucunun gözünde canlandırmayı başarabilmiştir. Anlatımında kronolojik bir metot benimsemiş ve bölümleri buna göre sıralamıştır. Hatta diğerlerinden farklı bir bölüm olan ve 11. yüzyılda yaşamış üç alimin⁵ halifenin nitelikleri ile ilgili yorumlarının ele alındığı bölüm bile bu esasa göre konumlandırılmıştır. Okuyucuların her kitleden olması hedeflendiği için Arapça kelimelerden kaçınılmaya çalışıldığı ifade edilmiş ve hatta kitap sonuna basit bir Arapça terim sözlüğü eklenmiştir. Kitabın bu yönü, yazılış amacı ve hedeflediği kitleyi açıklayan bir nitelik arz etmektedir. Bölümlerde işaret edilen referanslar çok kısa şekilde kitabın sonunda verilmiştir. Bu referansların toplu şekilde kitap sonunda verilmesi bibliyografyanın kısalığı nedeniyle problemlili bir yön sayılamaz. Bununla birlikte ko-

⁴ Halifelerin Kureyş soyundan gelmesi gerektiği görüşü. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Mehmed Said Hatiboğlu'nun ilgili makalesine bakılabilir. Mehmed Said Hatiboğlu, "İslamda İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 / 1 (Nisan 1979): 121-213.

⁵ Mâverdi (ö. 1058), Cüveynî (ö. 1085) ve Gazâlî (ö. 1111).

nulara göre bir okuma listesi sunulmasının bibliyografyanın eksikliğini tamamlayacak bir yön olarak düşünülebilir (s.395-399). Kitabın sonunda ilk halife Ebû Bekir'den (632) başlayarak 1171 yılına kadar İslâm Devletlerindeki halifelerin listesi verilmiştir (s.383-387). Hilâfet mevzusunu tüm yönleri ile tarihi akış içinde ele alan bu kitap özellikle bu alanda çalışma yapan araştırmacılar ve öğrenciler için okunması gereken bir eserdir. Bununla birlikte, konuya ilgi duyan herkesin okuyabileceği bir sadelikte yazılmış olduğu için farklı alanlardan birçok kişinin de istifade edebileceği niteliktedir.